

อันตรายและการป้องกัน
สารไวไฟกับไฟฟ้าสถิต

สำนักเทคโนโลยีความปลอดภัย

กรมโรงงานอุตสาหกรรม

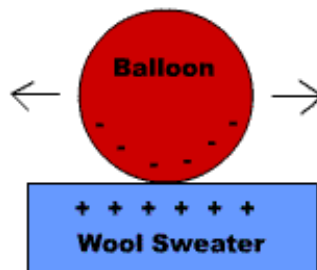
การป้องกันอันตรายจากสารไวไฟกับไฟฟ้าสถิต

อันตรายที่เกิดจากการปฏิบัติงานกับของเหลวไวไฟหรือของเหลวติดไฟที่สำคัญก็คือ การเกิดเพลิงไหม้และหรือการระเบิด สาเหตุก็เนื่องมาจากความร้อน ประกายไฟหรือเปลวไฟ จากแหล่งต่าง ๆ เช่น

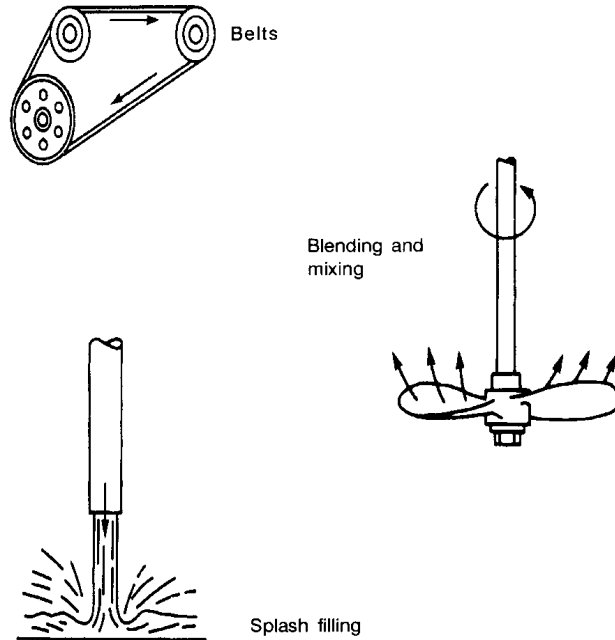
1. เปลวไฟ (Naked flame)
2. การทำงานที่มีความร้อน(Hot works)
3. การตัด การเชื่อม
4. การบด การขัด
5. ประกายไฟจากอุปกรณ์ไฟฟ้า
6. การเสียดสี การกระทบ กระแทก ของโลหะหรือเครื่องจักร อุปกรณ์ที่ชำรุด
7. ไฟฟ้าสถิต(Static Electricity)

ไฟฟ้าสถิตเป็นสาเหตุของการเกิดเพลิงไหม้หรือการระเบิดของของเหลวไวไฟหรือของเหลวติดไฟที่มักถูกมองข้าม แต่จากการสอบสวน การพิสูจน์และการทดลอง ก็พบว่าไฟฟ้าสถิตเป็นสาเหตุหลักสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดเพลิงไหม้หรือการระเบิดระหว่างการเคลื่อนย้าย การถ่ายเทและในกระบวนการผลิตที่เกี่ยวข้องกับของเหลวไวไฟหรือของเหลวติดไฟ

ประจุไฟฟ้าสถิตสามารถเกิดขึ้นได้บนวัตถุหรือของเหลว เมื่อของเหลว (เช่น ตัวทำละลายปิโตรเลียม เชื้อเพลิง) เคลื่อนที่สัมผัสกับวัสดุอื่น เช่น ถังหรือท่อ จากการเท การสูบล้าง การกรอง การกวน การเขย่า การไหลผ่านท่อ ลักษณะการสัมผัสเหล่านี้จะทำให้เกิดประจุไฟฟ้าที่เรียกว่าไฟฟ้าสถิต (Static Electricity) แม้ว่าของเหลวที่ถูกขนส่ง ถ่ายเท ใช้หรือเก็บในภาชนะบรรจุที่ไม่นำไฟฟ้า หากมีวัตถุอื่นเสียดสีกับผิวภายนอกของภาชนะก็สามารถก่อให้เกิดประจุไฟฟ้าในของเหลวขึ้นได้ ปริมาณของประจุที่เกิดขึ้นกับปริมาณของเหลวและความเร็วในการไหลหรือความเร็วในการกวนหรือเขย่า

การเสียดสีระหว่างวัตถุ 2 ชนิดที่ต่างกันทำให้เกิดไฟฟ้าสถิต

การเสียดสี การกวน การกระเซ็น ทำให้เกิดไฟฟ้าสถิต

ประจุไฟฟ้าสถิตถ้ามีปริมาณมากและพลังงานสูงพอก็สามารถก่อให้เกิดการลุกติดไฟหรือการระเบิดได้ การพิจารณาว่าไฟฟ้าสถิตจะมีโอกาสในการเกิดอันตรายหรือไม่ขึ้นกับปัจจัยต่างๆ คือ

1. ประจุไฟฟ้าสถิตที่เกิดขึ้นสามารถเกิดได้ในสภาวะการทำงานตามปกติหรือไม่
2. ประจุไฟฟ้าสถิตนั้นสามารถสะสมได้หรือไม่
3. ถ้ามีการถ่ายเทประจุสามารถเกิดประกายไฟได้หรือไม่
4. มีของผสมของไอสารไวไฟกับอากาศ (vapor/air mixture) ที่สามารถลุกติดไฟได้ในบริเวณที่เกิดประจุไฟฟ้าหรือไม่
5. ประจุไฟฟ้าที่เกิดมีพลังงานมากพอที่จะจุดติดของผสมของไอสารไวไฟกับอากาศหรือไม่

ถ้าคำถามทั้ง 5 ข้อข้างต้นตอบว่าใช่ในบริเวณที่มีการใช้ ตัวทำละลายหรือเชื้อเพลิงแล้วไฟฟ้าสถิตก็สามารถก่อให้เกิดการลุกติดไฟหรือการระเบิดได้ นั่นคือ ถ้าหากความเข้มข้นของไอสารไวไฟในอากาศอากาศอยู่ในช่วงการติดไฟ (Flammable range) คือระหว่าง **Lower Flammable Limit, LFL** และ **Upper Flammable Limit, UFL**)แล้ว ประกายไฟที่เกิดจากไฟฟ้าสถิตก็สามารถก่อให้เกิดการลุกไหม้หรือการระเบิดได้

ตัวทำละลาย (solvent) ชนิดที่มีอันตรายจากไฟฟ้าสถิต

ของเหลวไวไฟหรือของเหลวติดไฟ จะมีอันตรายในการเกิดเพลิงไหม้หรือการระเบิดจากไฟฟ้าสถิตมากน้อยเพียงใด ขึ้นกับความสามารถในการเกิดไฟฟ้าสถิต ความสามารถในการนำไฟฟ้า และจุดวาบไฟของสารนั้น

ตัวทำละลาย และเชื้อเพลิงที่ได้จากปิโตรเลียม (เช่น benzene, toluene, mineral spirit, gasoline, jet fuel) สามารถก่อให้เกิดประกายไฟฟ้าสถิตได้เมื่อเทหรือไหลในท่อ(hose) มันมีแนวโน้มที่จะเก็บหรือสะสมประจุไฟฟ้าเพราะว่ามันไม่สามารถนำไฟฟ้าได้ดีพอที่จะถ่ายเทประจุเมื่อสัมผัสกับสารที่เป็นตัวนำ เช่น ท่อโลหะหรือภาชนะโลหะที่มีการต่อลงดิน(grounding) เมื่อประจุเกิดขึ้นมากพอที่จะเกิดประกายไฟฟ้า(spark) ถ้าความเข้มข้นของสารไวไฟในอากาศอยู่ในช่วงการติดไฟ และประกายไฟมีพลังงานมากพอ ก็จะทำให้เกิดการติดไฟหรือระเบิดได้

จุดวาบไฟ(Flash point) ความดันไอของของเหลวและอุณหภูมิเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ต้องพิจารณา ถ้าคุณทำงานในที่แจ้งในวันที่มีอากาศร้อนปริมาณของไอในอากาศรอบๆ ภาชนะบรรจุจะสูงกว่าในวันที่มีอากาศเย็น

ระดับของพื้นที่ที่สูงกว่า เช่น บนภูเขา ความกดของอากาศจะต่ำกว่าที่ระดับน้ำทะเล จุดเดือดของตัวทำละลายจะต่ำลง ภายใต้สภาวะเช่นนี้ จุดวาบไฟจะต่ำลงและของเหลวติดไฟบางชนิดจะกลายเป็นของเหลวไวไฟ

ของเหลวเช่น Hexane มีจุดวาบไฟต่ำและไวไฟ เมื่ออุณหภูมิอยู่ระหว่าง -33°C ถึง -3°C ที่ระดับน้ำทะเล ที่อุณหภูมิห้องปกติความเข้มข้นของ hexane ในอากาศที่บริเวณผิวของ hexane จะสูงกว่าค่า UFL ซึ่งมากเกินไปที่จะติดไฟ อย่างไรก็ตามที่ระยะห่างออกไปจากผิวของตัวทำละลาย ความเข้มข้นของ hexane ก็อาจจะอยู่ในช่วงที่ติดไฟได้

เชื้อเพลิง เช่น Kerosene เป็นสารติดไฟที่มีจุดวาบไฟสูงกว่า 38°C (100°F) สารที่มีจุดวาบไฟสูงถ้าถูกดัดหรือให้ความร้อนจนอุณหภูมิเท่ากับหรือสูงกว่าจุดวาบไฟ ก็สามารถเกิดส่วนผสมของไอสารกับอากาศที่ไวไฟได้

โดยทั่วไปแล้ว เงื่อนไขหรือสภาวะในการติดไฟที่เหมาะสม คือเมื่อของเหลวไวไฟนั้นมีความเข้มข้นของไอในอากาศ(ที่ผิวของของเหลว) ที่ครึ่งทางระหว่าง UFL และ LFL ที่สภาวะเช่นนี้ เรียกว่าสภาวะที่เหมาะสม(Optimal)ในการเกิดเพลิงไหม้ ซึ่งเป็นสภาวะที่ต้องระมัดระวังมิให้เกิด

การควบคุมอันตรายที่เกิดจากไฟฟ้าสถิตกับของเหลวไวไฟและของเหลวติดไฟ

การควบคุมอันตรายที่เกิดจากไฟฟ้าสถิต สามารถกระทำได้หลายวิธี เช่น

1. การเพิ่มการนำไฟฟ้า (Increasing conductivity)

อันตรายจากไฟฟ้าสถิตที่เกิดจากของเหลวที่ไม่เป็นตัวนำไฟฟ้า เช่น toluene, xylene, heptane, hexane และ non-polar solvent สามารถลดลงได้ โดยการเพิ่มความสามารถในการนำไฟฟ้า โดยการเติม **antistatic additive** หรือของเหลวที่มีการนำไฟฟ้าสูงกว่าลงไป additive เหล่านี้จะไม่ผลต่ออัตราการเกิดประจุ แต่จะเพิ่มการนำไฟฟ้าให้ประจุ สามารถกระจายตัวจากของเหลวได้มากขึ้น

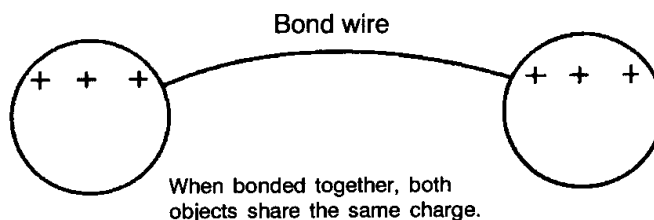
antistatic additive (หรือ conductivity improvers) มีข้อดีคือ ใช้เติมในปริมาณน้อยเพียง 2-3 ส่วนในล้านส่วน(ppm) ก็สามารถเพิ่มการนำไฟฟ้าของของเหลวที่ไม่เป็นตัวนำไฟฟ้าได้หลายเท่า

ข้อเสียของ antistatic additive คือ เกิด polymer และส่วนผสมอื่นๆที่ประกอบอยู่อาจจะไม่เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ยาและอาหาร ในกรณีนี้การใช้ ของเหลวที่เป็นตัวนำ(conductive liquid) เช่น alcohol หรือ ketone ควรนำมาพิจารณาใช้ แต่ข้อเสียคือ ต้องใช้ในปริมาณมาก (เช่น 10-20 % โดยปริมาตร) ซึ่งจะทำให้กระบวนการทางเคมีถูกรบกวน และถ้า conductive liquid เป็นสารไวไฟ มันก็จะไปเพิ่มความ ไวไฟของของเหลวไวไฟที่ไม่นำไฟฟ้า (insulating liquid) เช่นทำให้ flash point ลดต่ำลง

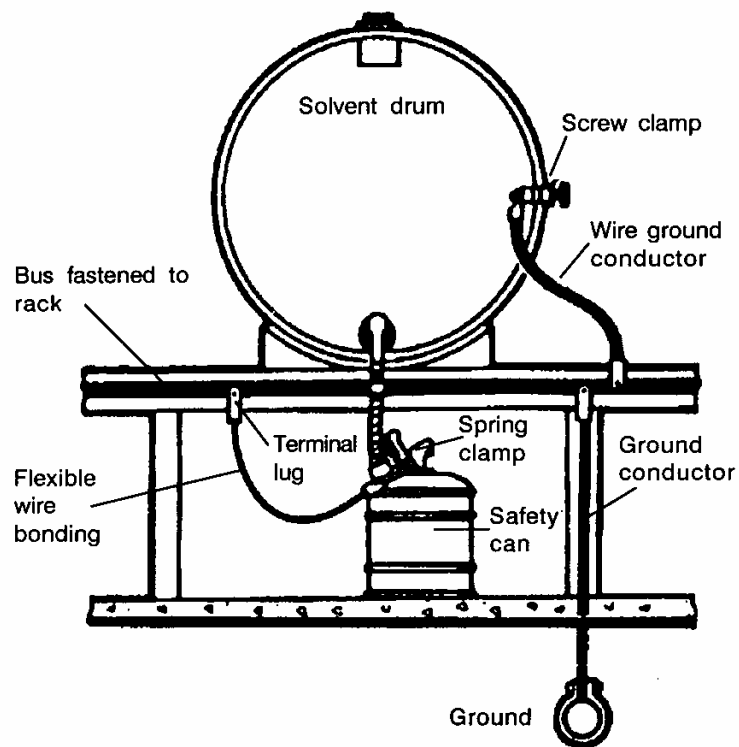
2. Grounding Plant Equipment

อุปกรณ์ทุกชิ้นที่นำไฟฟ้าและเกี่ยวข้องกับสารไวไฟ จะต้องต่อสายดิน(Grounding) เพื่อป้องกันการสะสมของประจุไฟฟ้าสถิต(Electrostatic Charge)และลดความเป็นไปได้ในการเกิดการจุดติดไฟ (Ignition)จากการเกิดประกายไฟของประจุไฟฟ้าสถิต เครื่องมือและอุปกรณ์ที่นำไฟฟ้าได้รวมถึง ท่อ vessel ภาชนะบรรจุ เครื่องกวาด เครื่องสูบลำ (pump) วาล์ว ข้อต่อ หน้าแปลนและอุปกรณ์เชื่อมต่อของอุปกรณ์เหล่านี้ จะต้องต่อลงดิน(grounding)

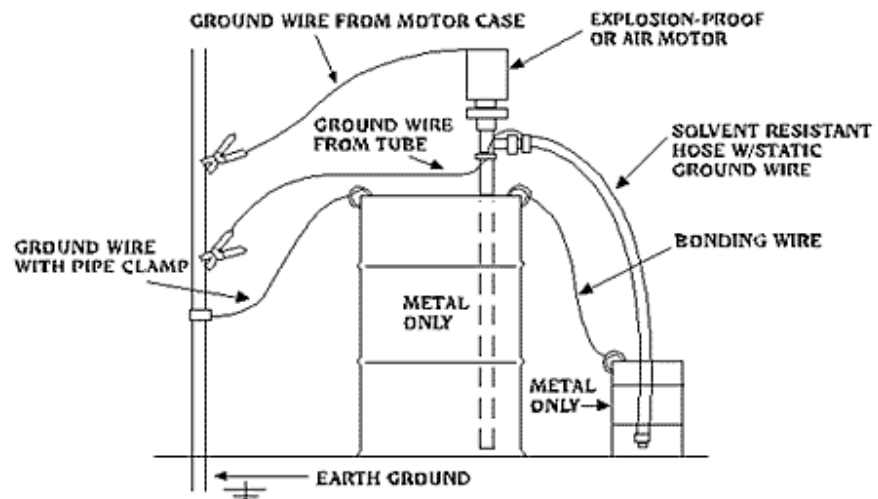
การถ่ายเทของเหลวจากภาชนะหนึ่งไปยังอีกภาชนะหนึ่งจะเป็นผลให้เกิด ไฟฟ้าสถิตและประกายไฟ เพื่อเป็นการป้องกันการเกิดไฟฟ้าสถิตและการเกิดประกายไฟซึ่งเป็นสาเหตุของการเกิดเพลิงไหม้ จึงมีความสำคัญยิ่งในการต่อเชื่อม (bonding) ถังส่งและถังรับที่เป็นโลหะก่อนที่จะทำการถ่ายเท

การ bonding ทำได้โดยการทำการต่อเชื่อมทางไฟฟ้า จากภาชนะโลหะหนึ่งไปยังอีกภาชนะโลหะอีกใบหนึ่ง เพื่อให้ภาชนะทั้งสองมีศักย์ทางไฟฟ้าที่เท่ากัน ก็จะไม่ทำให้เกิดการ spark วิธีที่ดีที่สุดในการเชื่อมต่อภาชนะคือการใช้แถบโลหะหรือลวดโลหะพิเศษเชื่อมต่อภาชนะทั้งสองให้แน่นหนา

การต่อสายดินและการต่อสายเชื่อม(Bonding)ในการถ่ายเทของเหลวไวไฟ

การต่อสายดินและการต่อสายเชื่อม(Bonding)ในการถ่ายเทของเหลวไวไฟโดยใช้ Pump

การต่อเชื่อม(bonding) สามารถทำได้อีกวิธีหนึ่งโดยการให้ส่วนที่เป็นโลหะของภาชนะบรรจุทั้งสองสัมผัสกัน หรือสัมผัสกันระหว่างภาชนะโลหะกับหัวจ่ายที่นำไฟฟ้า(conducting nozzle) แต่สองวิธีนี้ไม่สามารถวางใจได้ เพราะว่าการสัมผัสทางไฟฟ้าที่ดั้นยากที่จะรักษาไว้ได้ระหว่างการถ่ายเท

ในบริเวณเก็บและจ่ายของเหลวไวไฟ ถึงจ่ายต้องต่อลงดิน การต่อลงดินทำได้โดยเชื่อมต่อภาชนะบรรจุกับวัสดุนำไฟฟ้าที่ฝังลงในดิน เช่น แผ่นเหล็ก ท่อน้ำใต้ดิน ท่อแก๊สใต้ดิน หรือโครงสร้างโลหะที่อยู่ในดิน

การต่อเชื่อม(bonding) ภาชนะทั้งสองและต่อลงดินจะทำให้การถ่ายประจุ สมบูรณ์และป้องกันการเกิดประกายไฟ จุดเชื่อมต่อในการ bonding และ grounding จะต้องเป็นโลหะเปลือยกับโลหะเปลือย โดยต้องทำ ความสะอาดจุดสัมผัสให้สิ่งสกปรก สนิม สี หลุดออกไปทั้งหมด

ภาชนะที่ทำด้วยโลหะหรือพลาสติกชนิดที่นำไฟฟ้าต้อง bonding ถ้าภาชนะบรรจุที่ทำจากวัสดุที่ไม่นำไฟฟ้า เช่น พลาสติกpolyethylene หรือแก้ว การต่อลงดินไม่มีความจำเป็นและถึงจะต่อลงดินก็ไม่มีความหมาย

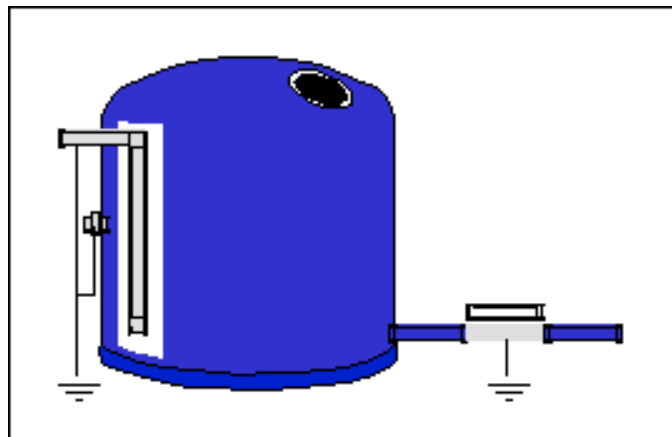

Fig. 1 - Grounding for Nonconductive Vessels

ข้อควรระวังเป็นพิเศษเมื่อ เต็ม บรรจุ ของเหลวไวไฟลงในภาชนะที่ไม่เป็นตัวนำ

ถ้าของเหลวนั้นนำไฟฟ้า การบรรจุ การ handling ภาชนะพลาสติกหรือภาชนะอื่นที่ไม่เป็นตัวนำไฟฟ้า สามารถเกิดอันตรายได้ การกระลอก การปั่นป่วน(splash,turbulance) ของของเหลวในภาชนะบรรจุสามารถเกิดประกายไฟฟาสถิตได้ในของเหลวหรือส่วนที่นำไฟฟ้าของภาชนะที่ไม่ได้ต่อลงดิน ประกายไฟที่มีพลังงานเพียงพอที่จะจุดติดไอสารไวไฟในอากาศที่อยู่ในช่วงติดไฟ (flammable range)

สำหรับภาชนะขนาดกลาง(19-227 ลิตร) แนะนำให้ต่อส่วนที่เป็นโลหะทุกส่วนบนภาชนะลงดิน (รวมถึงพื้นผิวใกล้เคียงที่ที่นำไฟฟ้าที่ภาชนะจะไปสัมผัสได้) และบรรจุของเหลวลงภาชนะจากด้านล่างด้วยท่อโลหะ(Dip pipe)ที่ต่อลงดิน วิธีนี้จะช่วยลดปริมาณของไฟฟ้าสถิตที่จะเกิดขึ้นและจะทำให้ประจุกระจายตัวไปตลอดท่อโลหะ

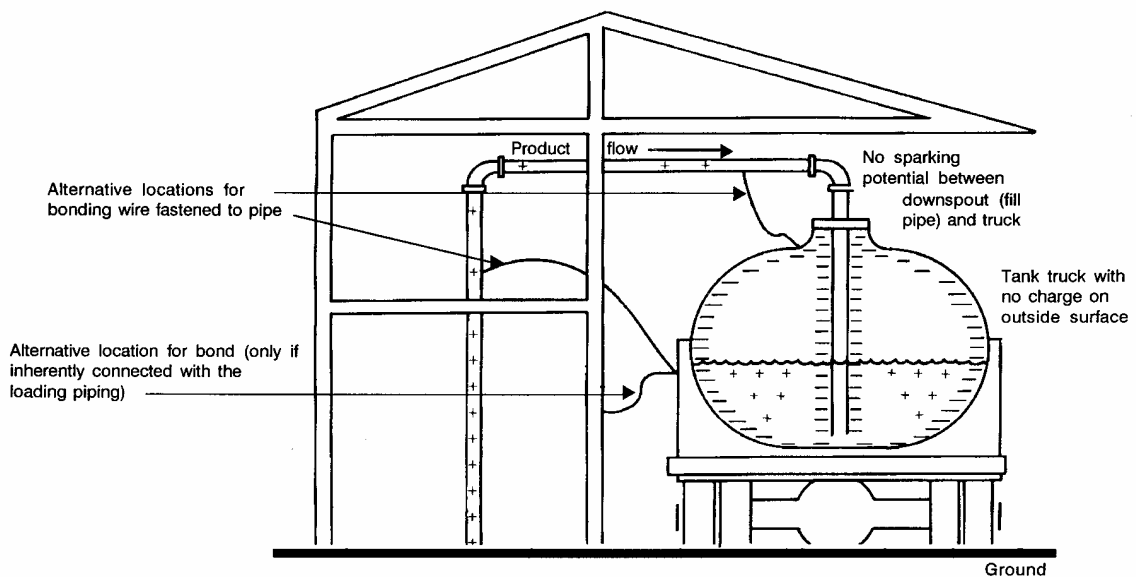
เมื่อบรรจุของเหลวไวไฟในภาชนะที่ไม่นำไฟฟ้าชนิดที่ยกหัวได้ NFPA แนะนำให้ต่อ dip pipe ลงดินหรือใช้ลวดโลหะที่ต่อลงดินจุ่มลงในของเหลวในภาชนะที่บรรจุ

การต่อเชื่อมหรือต่อลงดิน(bonding and grounding) มีความจำเป็นเมื่อมีการจ่ายของเหลวไวไฟหรือของเหลวติดไฟที่ร้อนจากถังเก็บไปยังภาชนะที่นำไฟฟ้าที่มีขนาดเล็กกว่า เมื่อใดที่มีการถ่ายเทของเหลวเหล่านี้ระหว่างภาชนะที่นำไฟฟ้าในพื้นที่ทำงาน เช่น เมื่อบรรจุหรือ drain dip tank, mixer ถังถังหรืออุปกรณ์อื่นๆ ให้ bond ทั้งภาชนะทั้งสองเข้าด้วยกันและ ground ภาชนะใดภาชนะหนึ่ง ตรวจสอบที่ bond และ ground เพื่อให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ ใช้งานได้

3. การควบคุมความเร็ว อัตราการไหลในการบรรจุและการกวนผสม

การไหล การเคลื่อนที่อย่างอิสระของของเหลวไวไฟและของเหลวติดไฟในระหว่างการบรรจุ การเติมลงในภาชนะบรรจุหรือ vessel จะเกิดการกระลอก การกระเซ็น ซึ่งจะทำให้เกิดประจุไฟฟ้าสถิตบนของเหลว

เพื่อลดศักยภาพในการเกิดอันตราย การบรรจุ การเติมจะต้องใช้วิธีเติมจากด้านล่าง(Bottom filling)โดยเติมเข้าทางช่องเติมด้านล่างของภาชนะ หรือใช้ grounded conductive dip pipe dip pipe เป็นท่อที่ต่อจากช่องเติมด้านบนลงไปจนเกือบถึงก้นถัง เพื่อให้ปลายท่อจุ่มอยู่ในของเหลวทันทีที่เติมของเหลวลงไป เพื่อลดการปั่นป่วนหรือการกระจายตัวของของเหลวให้น้อยที่สุด

สำนักเทคโนโลยีความปลอดภัย กรมโรงงานอุตสาหกรรม

สำหรับ dip pipe ชนิดที่เคลื่อนย้ายได้ที่ใช้กับภาชนะขนาดเล็ก ปลายท่อต้องออกแบบให้มีปลายทู่ เพื่อลดโอกาสที่จะทำความเสียหายให้กับภาชนะ

การจำกัดความเร็วในระหว่างการเติมลงใน vessel หรือภาชนะบรรจุ จะช่วยลดการกระฉอกและการกระจายตัว จะช่วยลดการเกิดประจุไฟฟ้าสถิตได้ การลดความเร็วในการเติมสามารถทำได้โดยการลดอัตราการสูบลำของปั๊ม ลดความดันที่ใช้ในการถ่ายเทหรือการควบคุมด้วยวาล์ว เมื่อบรรจุของเหลวที่มีการนำไฟฟ้าต่ำ(น้อยกว่า 50 picoSiemens,pS) ต้องให้ ground dip pipe เชื่อมอยู่ในของเหลวต่อไปอย่างน้อย 30 วินาทีหลังจากการถ่ายเทสิ้นสุดลง

การลดอัตราการเกิดไฟฟ้าสถิตจากการกวนหรือการเขย่า ในการผสม ก็สามารถทำได้โดยการลดอัตราการกวนหรือลดความเร็วในการเขย่า

4. การเติมสารเฉื่อย(Inerting)

เป็นการใช้ inert gas เช่น Nitrogen, Argon หรือ Carbon dioxide ใส่นลงใน vessel หรือภาชนะบรรจุ เพื่อลด oxidant concentration หรือลดปริมาณออกซิเจนให้อยู่ในระดับที่การลุกไหม้ไม่สามารถเกิดขึ้นได้.

แปลและเรียบเรียงโดย นายทศพล ชันตรีสิงห์ นักวิทยาศาสตร์

สำนักเทคโนโลยีความปลอดภัย กรมโรงงานอุตสาหกรรม

เอกสารอ้างอิง

1. Handling Flammable Liquids. James C. Mulligan
Chilworth Technology,Inc. Julu 2003
2. How Do I Work Safely With Flammable and Combustible Liquids ? (Static Electricity)
Canadian Center for Occupational Health and Safety.